

Somfai László

KOMPONÁLÁS A KIADÁS ESÉLYE NÉLKÜLI ÉVEKBEN*

Bartók és a Nagy Háború

A Bartók-műjegyzék és a kritikai összkiadás munkái kapcsán különösen éles megvilágításba kerül az a sajátos jelenség, hogy az I. világháború, a Nagy Háború esztendeiben Bartók hosszú évekre lényegében kiadó nélkül maradt; ennek következtében elkészült, befejezettnek vélt kompozíciók íróasztalfiókba kerültek, s évekkel később már másféle zenét komponálva, alapvetően más kiadói kapcsolathoz alkalmazkodva kellett döntenie sorsukról, publikálásukról. Az I. világháború előtti évek Bartók-kompozícióinak zöme gyorsan hozzáférhetővé vált, ugyanis Rozsnyai és Rózsavölgyi, a két rivális budapesti kiadó – miután a klasszikus zongorarepertoár Bartók-közreadású instruktív kiadásaiából üzleti hasznot húzott¹ – 1908-tól készséggel vállalkozott a Tanár Úr saját kompozícióinak megjelentetésére is (talán csak az ének-zongora letétű népdalfeldolgozások iránt nem volt kellő érdeklődés).² Új műveinek egy része még a komponálás befejezésének évében napvilágot látott (például 1908-ban a *Bagatellek* és a *Tíz könnyű zongoradarab*, 1909-ben az 1. vonósnygyes), bizonyos értelemben idő előtt, kellő szerkesztési előkészítettség nélkül. (Minthogy egyik magyar cég sem rendelkezett szakértő belső kottaszerkesztő-gárdával, Bartók szabad kezet kapott, és a kefelevonatokon maga vitatott meg kottázási-tipográfiai kérdéseket a lipcsei kottametszőkkel.) Kellő külföldi terjesztői kapcsolatok híján ezek a háború előtti magyar Bartók-kiadások sajnos nem tudtak átütő hatást gyakorolni az új zene nemzetközi porondján.

A világháború kitörésével 1914 nyarán az idilli benyomást keltő szerző-kiadó kapcsolat véget ért. A Rózsavölgyi cég 1914 kora nyarán még elfogadta megjelentetésre a *Tizenöt magyar parasztdal* első változatát,³ azonban a háború okán visszalé-

* A 2014. november 27-én a Zenetudományi Intézet Bartók Termében „A zene és a nagy háború” címmel megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata. A szerző az MTA BTK Zenetudományi Intézet emeritus kutatója.

1 Bartók instruktív kiadásairól lásd Somfai László: „Nineteenth-Century Ideas Developed in Bartók’s Piano Notation in the Years 1907–14”, *19th-century Music* 11/1 (1987), 73–91.

2 Somfai László: „Népdalciklus-tervek Bartók 1907-es gyűjtőfűzetében”. In: *Zenetudományi dolgozatok* 1990–1991. Budapest: MTA ZTI, 1992, 89–99.

3 A *Tizenöt magyar parasztdal*, a *Kolindák*, a *Szvit*, Op. 14 és a *Három etűd*, Op. 18 keletkezéstörténetére vonatkozó részletes dokumentáció a készülő Bartók kritikai összkiadás általam szerkesztett 38. kötetében fog megjelenni.

pett a kinyomtatásától. Kivételnek mondható, hogy Bartók még 1915 áprilisában is tárgyalt, ezúttal Rozsnyaival, friss román népdalfeldolgozásainak publikálásáról (a *Kolindákról* volt szó, amelyekben Rozsnyai Károly a magyar és szlovák *Gyermekeknek* román anyagra épülő folytatását látta),⁴ de a körülményekre való tekintettel a kotta kimetszetését a kiadó egyelőre nem vállalta. Akarva-akaratlan, Bartóknak évekre félre kellett tennie elkészült kompozícióit.

A Bartók-monográfiák írói azonban joggal hangsúlyozzák, hogy a zeneszerzői természetben az igazi töréspont nála nem a háború kitörése volt, hanem a *Kékszakállú* 1912-es pályázati kudarcát és az UMZE rendezvények összeomlását követő apátia, amelyről egy sokat idézett, 1913. augusztusi levelében kimondta: új irányt szabott életének, s ebben a zeneszerzést egy időre magánügynek tekinti („egy esztendővel ezelőtt engem mint zeneszerzőt hivatalosan kivégeztek. [...] Belenyugodtam [...] abba, hogy ezentul csak íróasztalom számára írok. [...] Nyilvános szerepléssel *egy térre* szorítkozom: zenefolklore terén folytatott kutatásaim érdekében semmiféle lépést nem sajnálok!”).⁵ Az íróasztalfióknak írt zene markáns esete a *Négy zenekari darab*, amelyet Bartók 1912-ben megírt ugyan, de hangszerelésére csak kilenc évvel később került sor.⁶ 1913-ban csupán apró zongoradarabokat fejezett be a Reschofsky Sándor által szorgalmazott *Zongoraiskola*-kötet számára. 1914-ben mégis újra intenzívebben dolgozott: a magyar parasztdalsorozat első lezárása mellett belekezdett *A fából faragott királyfi* írásába, s legalább vázlatok erejéig egy új vonósnégyes is foglalkoztatta.

A háború kibontakozása azonban vagy egy fél évre valóban lehetetlenné tette számára a komponálást, még a népzenei munka is nehezebbé, frusztrálóvá vált. Feleségének az 1915-ös esztendő elején írt, szintén sokat idézett pesszimista levele szerint nem remélte, hogy valaha is hallani fogja a *Kékszakállút*. És mégis, mint akiben már kompozíciós tervek érlelődnek, hozzátette: „Most hosszabb szünettel kell megpróbálkozni. Talán írhatok is valamit”.⁷ Gyaníthatóan az erdélyi román

4 1914. április 22-i levelében írja Bartóknak: „Igen tisztelt Tanár úr! Egy nagyon fontos tényező hangoztatását elfelejtettem. A román népdalok letételét kérem szépen ugyanolyan fokon meghagyni, amilyen [mint amilyet a] „Gyermekeknek” című vállalat [vállalkozás] legelső füzetében alkalmazni szíves volt” (BBA 3477/203).

5 Demény János (közr.): *Bartók Béla levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 208–209.

6 Somfai László: „Béla Bartók Thematic Catalogue: Sample of the Work in Progress”, *Studia Musicologica* 35. (1993–94), 229–241.

7 Datálatlan, 1915 elején írt levél feleségének: „[...] És most itt állok mint a szárazra került hal, és nem tudok mihez kezdeni. Tulajdonképpen már az aktív gyűjtés is szurrogátuma volt valaminek amiben nem lehetett részem: intenzív zenei életnek. A háború óta a papírforgatás lett az aktív gyűjtésnek szurrogátuma. Így ezt nem lehet sokáig folytatni. Tulajdonképpen mire vágyom? Csupa lehetetlenre! Elmennék az én kedves oláhjaimhoz gyűjteni; elmennék, de messzire, utazni; elmennék nagyszerű zenét meghallgatni, de nem Budapesten; elmennék a Kékszakállú próbáira; elmennék a Kékszakállú előadására! Most már tudom, hogy soha az életben nem fogom meghallani. – Kérted, hogy játsszam elő neked – – – attól félek, hogy nem bírnám végigjátszani. De azért mégis megpróbálom egyszer, legalább együtt sirathatjuk. [...] A Kékszakállú óta az elsőfokú szurrogátum tartotta bennem a lelket, innen az az ádáz elszántság amivel belevetettem magam a munkába. Most ennek is befellegzett, és nem 1, nem 2 évre, hanem 5, 10 mit tudom én talán örökre. [...] Most hosszabb szünettel kell megpróbálkozni. Talán írhatok is valamit.” Ifj. Bartók Béla (szerk.): *Bartók Béla családi levelei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1981 (a továbbiakban: Családi), 235–236.

népzenei anyagon alapuló három zongoraciklus, a *Kolindák*, a *Román népi táncok* és a *Szonatina* mozdította el a holtpontról.

Ha időrendben tekintjük át e kritikus évek zeneszerzői termését (1. ábra), szembeszökő, hogy nincs esztendő új kompozíciók nélkül, mert bár Bartók a táncjáték és az új kvartett írását egy időre felfüggesztette, 1916-ban bő terméssel, fontos kompozíciókkal jelentkezett. Az Op. 14-es *Szvit* zongorára, az Op. 15-ös és Op. 16-os két dalciklus, s az 1915–1916-os szlovák gyűjtőutak további zeneszerzői reflexiói olyasféle intenzifikálódásról tanúskodnak, mint korábban a Geyer Stefi kezdeményezte szakítást követő jellegzetes bartóki „kiírom magamból” műáradat. Természetesen a Gombossy Klára epizódra van szó, amelyet teljesen új megvilágításba helyez Vikárius László *Revue Belge de Musicologie*-beli nagy tanulmánya.⁸ Kiegészítésként csupán egy kompozíciós jelenséget hozok szóba: a tragikus vagy enigmatikus lassú tétellel való zárás kérdését. Tudjuk-e, mi volt a fő inspiráció? Bartók magánéleti csalódottsága, a háború kiváltotta depresszió, a kettő együtt? A két dalciklus e tekintetben nem talányos; a táncjáték lassú befejezése pedig a librettóból ered. A 2. vonósnégyes lassú zárótétele nagyon is illenék a Klára-epizód gyászzenéinek sorába, de ha Bartók jól emlékezett a dátumra feleségének 1917. március 2-án írt levelében („A második tétel nem igen halad, inkább a harmadikkal kezdtem foglalkozni, amelyből szintén voltak témák 2 év előttről”,⁹ azaz 1915-ből), akkor ezek a vázlatok megelőzték a kritikus periódust.

Marad alig vitatható tanúként az Op. 14-es *Szvit*. Ez a lassú tétellel való befejezés Edwin von der Nüllt is foglalkoztatta, aki 1927. november 29-én Bartóknak küldött *Fragebogen*-jében megkérdezte: „Liegt hier ein unausgesprochenes Programm vor?”¹⁰ Bartók válaszlevele elveszett, de aligha nyilatkozott érdemben a mű ki-mondatlan programjáról, mert ha nyilatkozott volna, akkor Nüll a könyvében¹¹ is idézte volna a zeneszerzőt.

A *Fából faragott* befejezésével és 1917. május 12-i bemutatásával párhuzamosan Bartók alkalmi felkéréseknek is eleget tett: kórust írt Lichtenbergéknek,¹²

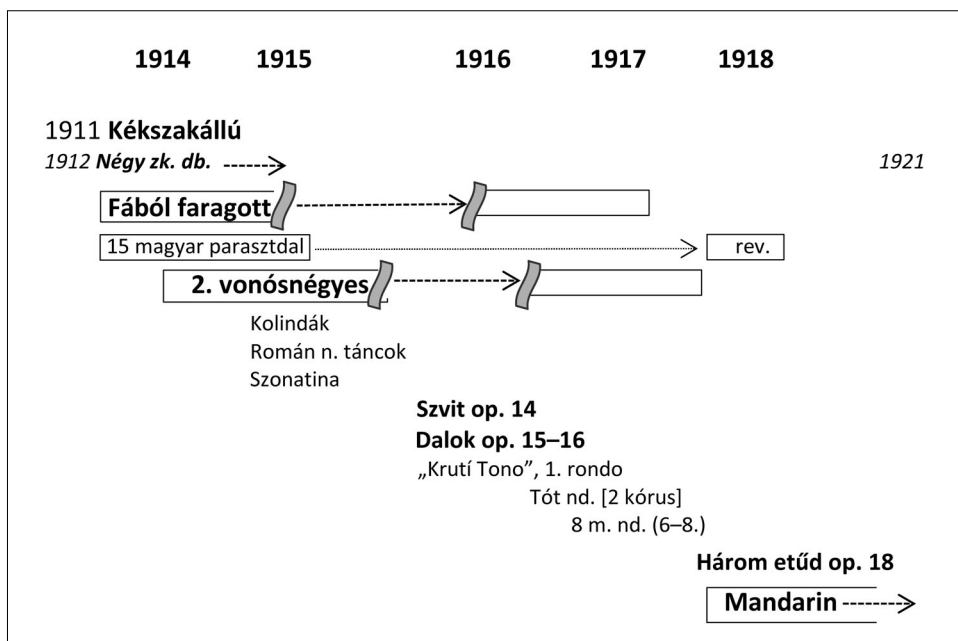
8 Erről a zeneszerzői termés szempontjából meghatározóan fontos életrajzi epizódra, amelyet ifj. Bartók Béla életrajzi dokumentációja (*Apám életének krónikája*) tudatosan nem adatolt, s amelyről a tények-dokumentumok legjobb ismerője, Denijs Dille is csupán részlegesen számolt be írásaiban, Vikárius László alapvető dolgozata ad áttekintést: „Intimations through Words and Music. Unique Sources to Béla Bartók's Life and Thought in de Fonds Denijs Dille (B-Br)”. *Revue Belge de Musicologie*, LXVII. (2013), 179–217.

9 Családi, 258. A levélben említett „témák 2 év előttről” minden bizonnyal az a folyamatfogalmazvány, amelyet Lampert Vera adott közre: „Bartóks Skizzen zum III. Satz des Streichquartetts Nr. 2”. In: *Documenta Bartókiana*, 5. (1977), 179–189.

10 BBA 1218.

11 Edwin von der Nüll: *Béla Bartók. Ein Beitrag zur Morphologie der neuen Musik*. Halle: Mitteldeutscher Verlag, 1930.

12 A vegyeskarra, zongorakísérettel írt *Négy tót népdal* 1916-ban készült, és Lichtenberg Emil amatőr együtteseinek (Magyar Nők Karegyesülete és Budapesti Kar- és Zenekaregyesület) 1917. január 5-i hangversenyén szolgált meg először. Valószínűsíthető, hogy Bartók már Lichtenberg felkérése előtt foglalkozott 1915-ben Zólyom megyében gyűjtött népdalaiból egy – a Gombossy Klára epizódtól nem független (?) – kompozíció gondolatával: az első két tétel egyfajta modern *lamento* és *pastoral* párt alkot, a különleges zongoraszólamot tartalmazó első darab a férjhez menő lányát búcsúztató anya panaszdala.

1. ábra. A művek keletkezésének időrendje

majd a bécsi katonakoncertre (eredetileg ugyanoda szánta a *Román népi táncok* kislemezre hangszerelését is),¹³ és 1918 tavaszán a zongoraetűdöket már úgy írta, hogy tudta, hamarosan a bécsi Universal Edition jelenteti meg még kiadatlan és ezután írandó kompozícióit. 1918. május 24-én végre hallhatta a *Kékszakállút*; augusztusban friss magyar gyűjtéseitől inspirálva részben átdolgozta a *Tizenöt magyar parasztdalt*; „[d]e már gondolkozom a mandarinon is”, írta feleségének szeptember 5-én.¹⁴ A háború utolsó éve zeneszerzői pályájának csúcspontjai közé tartozik. Ha végül kompozíciói bemutatójának és megjelenésének perspektívájából pillantunk vissza a háború éveire, egészen a trianoni szerződés megkötéséig, igaz, hogy 1917–1918–1919-ben jobbra még kézirat formájában játszották új darabjait, de – néhány hazai folyóiratbeli mutatványt követően – 1918-tól az Universal Edition Bartókkal egyeztetett terv szerint hozzákezdett művei ambiciózus közreadásához és világterjesztéséhez (2. ábra a 42. oldalon). Bartók az őt körülvevő pusztulás és nyomor közepette zeneszerzői pályája egyik legjelentősebb sikerét könyvelhette el.

A továbbiakban három esetet ragadok ki az eredeti koncepció kiadás előtti revíziói közül: a *Tizenöt magyar parasztdal* és az Op. 14-es *Szvit* átszerkesztését, vala-

13 Denijs Dille: „Bartók und das Historische Konzert vom 12. Januar 1918”. In: *Documenta Bartókiana*, 4. (1970), 43–69.; továbbá Gombocz Adrienne: „Béla Bartóks Briefe an Bernhard Paumgartner”, *Studia Musicologica*, 35. (1993/94), 100., 102.

14 1918. szeptember 5., Családi, 282.

Kiadások a háború alatt és után

Folyóiratbeli ideiglenes megjelenés:

1917/*Ma*: „Kottarészlet” [op. 15 dalok (1916) no.1 vége]

1917/*Ma*: op. 16 Ady-dalok (1916) no.5

1918/*Ma*: op. 14 Szvit zongorára (1916) IV. tétel

1919/*Nyugat*: op. 16 Ady-dalok (1916) no.1

Megjelent 1918-ban:

UE: Román népi táncok (1915) • Kolindák (1915) • Tót népdalok férfikarra (1917)

Megjelent 1919-ben:

UE: Allegro barbaro (1911) ©1918 • Szvit op. 14 (1916) ©1918

Rózsavölgyi: Szonatina (1915)

Megjelent 1920-ban:

UE: Tizenöt magyar parasztdal (1914–1918) • 2. vonósnégyes (1915–1917) •

Három etűd (1918)

2. ábra. A művek első megjelenésének időrendje

mint a három darabra redukált *Etűdök* kérdését. Ezek ugyan nem ismeretlenek a Bartók-specialisták körében, de az újabb forráskutatás talán érdekessé teszi felemelésüket.

A *Tizenöt magyar parasztdal* 1914-ben¹⁵ majdnem megjelent ősformájából Bartók elsőként a kilenc attacca számból álló „Régi táncdalok”-at komponálta, velük kezdődik egy formálódó hosszabb ciklusban a tételek számozása, majd a dudamu-zsika után egy máig kiadatlan, *Gyermekeknek* méretű kis darab lett volna a 10. szám. Két végigírt, de előadási jelekkel nem berendezett darab is maradt a fogalmazvány-ban. Miként a *Tizenöt magyar parasztdal*, ez a korai, háromnyelvűnek tervezett *Ma-gyar parasztdalok* változat is kvázi-négytételes, népzenei típusokat felvonultató for-makontúrokat mutat (3a ábra), bár a II–III. tag/tétel a szomszédjaihoz mérten szinte groteszkül rövid. Ezek helyébe lép majd az 1918-as friss gyűjtésen alapuló hét új feldolgozásból a *Scherzo* és az „Angoli Borbála” *Ballada* – utóbbi (a „Régi táncdalok”-kal együtt) Bartók kedvenc koncertszáma (3b ábra). (NB. Bartók soha nem játszotta a *Tizenöt magyar parasztdalt* teljes terjedelmében; mintha nem négy-részes koncertszámnak, hanem inkább antológiának szánta volna.) Az 1918-as re-vízió során a nyitó darabot is kicserélte friss gyűjtése nyomán, bár a „Leszállott a páva” tétel nem vészett el: két másik 1918-as feldolgozással együtt 24 évvel ké-

15 A *Tizenöt magyar parasztdal* datálása Bartók évszámokkal kapcsolatos pillanatnyi amnéziáinak különle-gese esete. A helyes dátum 1914–1918: a művet 1914-ben fejezte be először, majd három tétel lecse-rélésével 1918-ban dolgozta át. Kodály 1921-es *La revue musicale*-beli Bartók-cikkének Bartók látta műlistájában az 1915-ös évszám áll. (NB. Bartók 1915-ben Rippl-Rónai kiállításának megnyitóján rá-adásként játszotta először a sorozatból a „Régi magyar táncok”-at.) Dille 1939-es könyvének kézira-ti stádiumában a műjegyzéket gondosan átolvasva az 1914-es dátumot maga Bartók egészítette ki 1914–7-re. Ez a pontatlan „1914–1917” évszám a zeneszerző halálát követő évtizedek Bartók-irodal-mában általánosan elterjedt, noha már az első kiadás kottás népdallistájából is látnivaló volt, hogy a feldolgozott dallamok közül hármát csak 1918-ban gyűjtött.

**Magyar parasztdalok | Ungarische Bauernlieder |
Chansons paysannes hongroises (1914)**

Régi keserves énekek | Alte Trauerlieder | Vieilles chansons funèbres

- 1. "Leszállott a páva"
- 2. "Kit virágot rózsám adott"
- 3. "Aj, meg kell a búzának érni"
- 4. "Kék nefelejts"

Ujabb dal | Neuere Melodie | Mélodie nouvelle

- 5. "Jó estét, jó estét Csáki bíró lánya"

Játékdal | Spiellied | Chanson de jeu

- 6. "Viszik már, viszik már Danikáné lányát"

Régi táncdalok | Tanzlieder | Airs à danser

- 7. "Arra gyere amőrré én"
- 8. "Felmentem a szilvafára"
- 9. "Erre kakas, erre tyúk"
- 10. "Zöld erdőben a prücsök"
- 11. "Nem vagy legény, nem vagy"
- 12. "Beteg asszony, fáradt legény"
- 13. "Sári lovam a fakó"
- 14. "Esszegyűltek, esszegyűltek"
- 15. (*quasi cornemuse*)

3a ábra. Az 1914-es változat tételei

Tizenöt magyar parasztdal (1914–1918)

Régi keserves énekek

- 1. ~~"Leszállott a páva"~~ ← 1. „Megkötöm lovamat"
- 2. "Kit virágot rózsám adott"
- 3. "Aj, meg kell a búzának érni"
- 4. "Kék nefelejts"

~~Ujabb dal~~

Scherzo

- 5. ~~"Jó estét, jó estét Csáki bíró lánya"~~ ← 5. „Feleségem olyan tiszta"

~~Játékdal~~

Ballade

- 6. ~~"Viszik már, viszik már Danikáné lányát"~~ ← 6. „Angoli Borbála"

Régi táncdalok

- 7. "Arra gyere amőrré én"
- 8. "Felmentem a szilvafára"
- 9. "Erre kakas, erre tyúk"
- 10. "Zöld erdőben a prücsök"
- 11. "Nem vagy legény, nem vagy"
- 12. "Beteg asszony, fáradt legény"
- 13. "Sári lovam a fakó"
- 14. "Esszegyűltek, esszegyűltek"
- 15. (*quasi cornemuse*)

3b ábra. Az 1918-as végleges változat tételei

sőbb, apróbb igazítások után Bartók kontribúciójaként *Three Hungarian Folk-Tunes* címmel belekerült az *Homage to Paderewski* albumba. Hat felvázolt és részben kiadásra is előkészített tétel végül az íróasztalfiókban maradt, ez példátlanul magas arány Bartók műhelyében. Az 1918-as átdolgozás egyik figyelemre méltó mozzanata a „Négy régi keserves ének” eredetileg meglehetősen kusza hangnemi egymásutánjának korrigálása:

G, D, Fis, F az 1914-es változatban

D, D, Fis, Fis az 1918-as új nyitó darabbal és a 4. szám transzponálásával

Végül egy veszteséget is konstatálnunk kell: Bartók nemcsak az 1914-es formában, hanem az Universal Editionnak szánt revideált verzióban is szerette volna a kottában, a dallam felett megjeleníteni a magyar szövegek egy vagy több strófáját – erről a világcégnél megjelenő formában végül le kellett mondania. (Egyéb-ként a *Kolindák* kiadását is ugyanígy képzelte el.)

Az Op. 14-es *Szvit*, ez régóta köztudott, eredetileg öttételes volt. Ebben a formájában másolhatta le Bartók zongorista növendéke, Egri Irén, és jelent meg ennek a másolatnak a nyomán 1955-ben az *Új Zenei Szemlé*ben a nyomtatásból már kihagyott II. tétel (a zeneszerző amerikai hagyatékából utóbb megismerhetővé vált az autográf és Ziegler Márta másolata is Bartók kiegészítéseivel):

1. kotta. A *Szvit*, Op. 14 kihagyott II. tétele

Bár az öttételes verziót pódiumon nem játsszák, a 3/4-es fisz-moll Andantéból lemezfelvételek is készültek.¹⁶ Szép darab – ideális ráadástétel –, amelyet talán nem minősége miatt hagyott ki Bartók, s nem is azért, mert vonszolt *valse* lejtése némiképp emlékeztet az Ady-dalok 1. számára. Kiiktatta, jóllehet így foghíjas lett a B–Fisz–B–D–B szimmetrikus tonális struktúra (elveszett a szubdomináns tétel). De kihagyta, mert nem harmonizált a kialakuló formával: például a 3/4-es szomszéd tétel okán, vagy mert a kikristályosodó struktúrában végül csupán egy lassú darabra volt szükség (4. ábra).

A mai kiadásokban szereplő alaptépgörbe, a fokozatosan gyorsuló (120–122–124-es alap-metronómszámú) első három tétellel, majd a lassú záró darabbal csupán egy későbbi revízió során kialakított koncepciója Bartóknak (5. ábra).

¹⁶ Lásd például a *Bartók Új Sorozat* „Works for Piano Solo (4)” lemezét, Hungaroton HCD 32527.

I.	II.	III.	IV.	V.
B	Fisz	B	D	B
Allegretto $\frac{2}{4}$	Andante $\frac{3}{4}$ (a kihagyott tétel)	Allegro $\frac{3}{4}$	Allegro $\frac{2}{2}$	Sostenuto $\frac{6}{8}$

4. ábra. A Szvit, Op. 14 tétélei

1916	1918	1927
I. Allegretto	I. Allegretto	$\text{♩} = 152 \text{ } 140$
II. Andante		
III. Allegro	II. Scherzo	$\text{♩} = 152$
IV. Allegro	III. Allegro molto	$\text{♩} = 144$
V. Sostenuto	IV. Sostenuto	$\text{♩} = 120\text{--}130$

5. ábra. A Szvit, Op. 14 tempóinak és MM számainak kialakulása

Végül röviden azt a kijózanító tapasztalatot hozom szóba, amelyet új kiadójával való első, tapogatódzó levélváltásai során szerzett Bartók. 1918. április 11-én örömmel írta Hertzka igazgatónak: „Most éppen zongoraetűdökön dolgozom (nagyobb terjedelmű és nagyon nehéz hangversenyetűd-félék)”¹⁷ – feltehetően Liszt és Debussy etűdopuszaira gondolva kezdett dolgozni), s mint április 28-án tovább részletezte: „Az Etűdökből, amelyeket most írok, hatot vagy hetet fogok egy opuszszám alatt összefoglalni.”¹⁸ Azonban csak három etűd készült el és jelent meg. Ugyanis a hamarosan nyélbe ütött szerződés szerint a kiadó „évi legalább négy mű” megjelentetését vállalta, s Bartók kérdésére, hogy tudniillik egy-egy „mű” mekkora terjedelmet jelent, az Universal Edition igazgatója „20 nyomtatott oldalnál nem hosszabb” darabként kalkulált egy új művet;¹⁹ hosszabb kompozíció két helyet vett volna el az évi négy megjelenésből. Ez a szempont befolyásolhatta Bar-

17 „Jetzt arbeite ich eben an Etüden für Klavier (etwa Konzertetüden von grösserem Umfange und sehr schwer)”. Bartók és az Universal Edition levelezése, MTA BTK ZTI Bartók Archivum.

18 „Die Etüden, die ich jetzt schreibe, würde ich etwa zu je 6 oder 7 unter eine Opuszahl zusammenfassen.”

19 „Insoweit kleinere Stücke einer Gattung als Sammelband herauskommen sollen, z. B. ein Klavier- oder Liederzyklus, so soll – insofern der Umfang von 20 Platten nicht überschreiten wird – dieser Zyklus als ein Werk gelten. Im Falle der Überschreitung dieser Plattenanzahl würden je 20 Platten für ein Werk berechnet werden. So z.B. wenn Sie einmal einen Liederzyklus oder einen Klavierzyklus mit 50 Notenplatten herausgeben wollten, so würde dieser als drei Werke zählen müssen. Dagegen aber würde ich mich damit einverstanden erklären dass, im Falle es sich um einzelne Klavierstücke oder einzelne Lieder handelt die den Umfang von 5 Seiten nicht übersteigen, derartige Stücke nur als halbe Stücke zählen würden” Hertzka levele Bartókhhoz, 1918. május 3.

tókot abban, hogy az Etűdöket lezárja a harmadik darab elkészültével, noha eredetileg hat vagy hét etűd megírását tervezte (vagy hogy az *Improvizációkat* nyolc tétel után befejezze, jóllehet korábban, mint ugyancsak az UE-nak írt levelekből tudjuk, tizenkét vagy tizenöt darabra gondolt).²⁰ Fennmaradt két zongorátétel-töredék, amelyeket a kottapapír és egyéb filológiai érvek okán az Etűdökhöz tartozónak vélünk. Az egyik, egy 31 ütemes töredék (2. kotta) ugyan nem cseng idegenül a *Mandarin* hallgatójának, de ez nem a pantomimhoz készült skicc.²¹ A másik töredék ígéretesebb, de még rövidebb, csupán nyers rögzítése egy tonálisan igen merész tételkezdetnek²² (3. kotta). Ezeknek az összkiadásban a *Három etűd* függelékanyagában lesz helyük.

2. kotta. A 31 ütemes töredék kezdete

3. kotta. A 11 ütemes töredék kezdete

20 „In der letzten Zeit habe ich sechs dieser Stücke geschrieben [...]; sobald deren 12 oder 15 fertig sein werden, werde ich Ihnen die Serie einschicken.” Bartók levele Hertzkanak, 1920. szeptember 1.

21 Szokolay Balázs előadásában a töredék hangfelvétele megjelent: Somfai László: „Bartók műhelyében: hat rádióelőadás”. In: Kroó György (szerk.): *Bartók Béla 1881–1945*. Budapest: Magyar Rádió, Hypermedia Systems, 1995, PC 2.

22 A két töredék kottáját lásd Somfai: *Bartók Béla kompozíciós módszere*, Budapest: Akkord, 2000, 88–89.

ABSTRACT

LÁSZLÓ SOMFAI

COMPOSITION WITHOUT PROSPECTS OF PUBLICATION

Bartók and the Great War

Although Bartók gave up composition in the first months of the war – he stopped working on the ballet *The Wooden Prince* and the 2nd quartet – in the spring of 1915 he already finished new compositions (Romanian sets for piano), in 1916 created significant scores (*Suite* for piano op. 14, song cycles opp. 15–16, etc.), and 1917–1918 belong to his most productive years. The July 1918 contract with the publisher Universal Edition, Vienna, offered the chance to revise his scores written in the war years. This essay investigates three cases: *Fifteen Hungarian Peasant Songs* which was ready to print in 1914 but Bartók revised it in 1918 by replacing three movements; the omission of the 2nd movement of *Suite* op. 14; and the reason why op. 18 includes only three studies instead of the planned „six or seven.”

László Somfai (1934). Professor Emeritus at the Liszt Academy of Music (State University) in Budapest and former director (1972–2005) of the Bartók Archives of the Hungarian Academy of Sciences. Recently he has been working on the Bartók thematic catalogue and on volumes of the forthcoming *Béla Bartók Complete Critical Edition*. His recent Bartók studies in *Magyar Zene* include “Az utolsó Bartók-partitúrák és a ‘klasszikus’ stílus értelmezései” [The „Classical” Last Scores of Béla Bartók] 47/1 (2009) and “‘Romlott testem’ és a ‘páva’-dallam. Széljegyzetek Bartók 1. vonósnégyesének egy témájáról” [“Romlott testem” and the Peacock melody. On the origin of a theme of Bartók’s First String Quartet] 48/2 (2010).